

LUKÁCS ANIKÓ

KOSTYÁL ÁDÁM ÉS KLASSZY VENCEL: NÉMET ÉS MAGYAR SZABÓK VITÁJA A REFORMKORI PESTEN¹

Előfordult, hogy a szabómesterek ideiglenesen letették az ollót, és tollat ragadtak a nemzeti öltözék ügyéért — vagy saját üzleti érdekük védelmében. Ez a két dolog ugyanis szorosan összefüggött: a nemzeti viselet megújításával és divatba jöttével párhuzamosan megkezdődött a verseny a magyar ruhát rendelő vásárlókért.

A következő oldalakon két reformkori szabómester szóváltását, a háttérben a pesti tanács előtt folyó céhes konfliktust és a vita egy lehetséges értelmezését szeretném bemutatni. Az ügy, amely vitát váltott ki a felek között, nem volt egyedi: számtalanszor előfordult, hogy egy céhes mester — szabó vagy más mesterségbeli — egy másik rokon céh kiváltságait figyelembe nem véve, áttévedt annak területére, és a sértett fél tiltakozott ez ellen. Kostyál Ádám és Klasszy Vencel azonban a hasonló esetekben dönteni illetékes városi tanács vagy Helytartótanács fóruma mellett a sajtót választotta a vita színteréül. Bár a két szabómester a lapok olvasóitól nem várhatta a konfliktus megoldását: Klasszy ellenfele megrendszabályozását, Kostyál pedig a céhprivilegiumok eltörlését, megváltoztatását, a két szabómester között kibontakozott nyilvános vita és versengés — feltételezésem szerint — hozzájárult a nemzeti divatról (pontosabban a nemzeti öltözék divatjáról) szóló, az 1830–1840-es években meglehetősen élénk diskurzus kialakulásához, illetve felélesztéséhez. Hozzászólásaikban a vásárlók, megrendelők döntését minden bizonnyal igyekeztek a maguk javára befolyásolni, a vitának pedig ez nem elhanyagolandó indítéka, illetve hozadéka lehetett. Ha azt ma már nem is lehet eldönteni, hogy ők ketten voltak-e a leghozzáértőbb pesti szabók, vagy Tóth Gáspár, esetleg a Podmaniczky Frigyes által legjobbnak nevezett Eisele mester,² annyi bizonyos, hogy a reformkori ruhakészítők közül Kostyál és Klasszy szerepelt a legtöbbet a lapokban, és ha ruhákat nem is hagytak maguk után, felderítésre váró nyomot annál többet.³

---

1 A kutatás az OTKA (NI69207 „A 19. századi magyar nemzetépítés elemeinek átértékelése új szempontok alapján”) támogatásával készült.

2 Eisele Antal német szabó mester; *Podmaniczky*, 1984. 135. p.

Szabók egymás ellen

A szereplők

Mielőtt rátémek a két szabómester vitájának ismertetésére, fontosnak tartom bemutatni magukat a szereplőket, hogy a kettejük között kibontakozó konfliktus a két életút kontextusában is elhelyezhetővé válhasson. A két pesti szabómester alakja nem teljesen ismeretlen a 19. század első felére vonatkozó művelődéstörténeti, színháztörténeti irodalmat és a kor szépirodalmát alaposan ismerő olvasó előtt: lexikonok, tanulmányok, szépirodalmi alkotások szólnak el róluk — és más neves reformkori szabókról — apróbb morzsákat. Megtudhatjuk például, hogy Kostyál Ádám előfizetője volt a *Tudományos Gyűjteménynek* és a *Regélőnek*⁴, és szintén előfizetéssel támogatta Vörösmarty *Marót bánjának* megjelenését,⁵ Klasszy Venchel pedig „*még afatuskóból is Apollót csinál*”, legalábbis Bernáth Gazsi szerint.⁶

Kostyál egy Trencsén vármegyebeli kis faluban, a szlovákok lakta Alsó-Motesicen született 1792-ben.⁷ A szűkebb családról — a szülők nevéen kívül — annyit tudni, hogy szegény armalista nemesek voltak.⁸ Inaséveit Érsekújváron töltötte egy magyar szabómesternél, 1810-ben szabadult fel. Tizenkét — egyebek mellett Esztergomban, Pesten, Prágában, Brünnben és Bécsben, német és magyar szabóknál töltött — vándorév után 1822-ben mesterjogért folyamodó pesti német szabólegényként találkozunk vele, házasságot is ebben az évben kötött.⁹ A céh végül 1825-ben vette fel a mesterek sorába, később pedig részt vállalt a céh vezetésében is. Polgárjogot 1828-ban nyert. A következő évekről, pályájának alakulásáról (elsősorban jótékony akcióiról) a sajtóból értesülhetünk: 1827 körül boltot nyitott a

3 Maga a sajtóbeli polémia nem új felfedezés: ha nem is a teljes anyag ismeretében, de már korábban is szóltak róla. Többek között említi Heiszler Vilmos pesti németekről és szlovákokról szóló tanulmánya (*Heiszler*, 1994.), Kostyálról pedig született egy önálló – néhány oldalas – dolgozat, amely a német szabómester pályaképén túl a két szabó vitáját is feldolgozta. (*Kerényi*, 1982.) A két szabó vitáját ismertette F. Dózsa Katalin is. (*Dózsa*, 1997.) A reformkori nemzeti divatról szóló tanulmányomban magam is kitértem a szabók konfliktusára. (*Lukács*, 2002.)

4 *Erdélyi*, 1970. 22. p.

5 *Bis-tray*, 1948. 191. p.

6 Idézi *Zolnay*, 1977. [39.]

7 Vasárnapi Újság 1863. november 1. 44. szám [383.]; BFL IV.1202.h. Relationes 1971 a. n., igazolás Kostyál megkereszteléséről 1818-ból; Ludovicus Nagy 197 lakosról és 25 házról tud 1828-ban. *Nagy, L.*, 1828.

8 *Nagy Iván*, 1859. III. 381.; *Szluha*, 2003. 649–658. p.

9 BFL IV.1202.h. Relationes 1971 a.n.; BFL IV.1202.h. Relationes 4123 a.n. a német szabók beadványa; BFL IV.1202.g. Missiles 6367 a.n.

Kígyó utcában, ettől fogva 1848-ig folyamatosan hirdetések, divatképek tanúskodnak magyar szabói tevékenységéről. 1835-ben a Nemzeti Casino szabójaként említik.¹⁰ 1837-ben pedig — mint a leginkább hozzáértő szabó — megbízást kapott az új nemzeti játékszín ruhatárának elkészítésére.¹¹ Üzletében állítólag ötven segéd is dolgozott, és egy hirdetésben maga is említette: 1837-ben annyi megrendelése volt, hogy újakat már el sem tudott fogadni.¹² Nemességét 1843-ban hirdette ki Pest–Pilis–Solt vármegyében, ettől kezdve használta a tharnói előnevet. Alapító tagja volt a Védegyeletnek.¹³ Életének utolsó évtizedéről jóval kevesebb adat áll rendelkezésre. 1858 és 1863 között Jámbor Endre *Férfi-divatközlönyének* munkatársa volt, a lapban rendszeresen közölt nemzeti szabásmintákat. Az 1850-es évek végén még működött műhelye, egyes tudósítások szerint Ferenc József 1857. évi látogatásának alkalmával a magyar arisztokrácia nála rendelte meg díszöltözeteit, az Iparosok Lapja pedig még 1860-ban is Pest legjobb üzleteinek egyikeként említette a Kostyál-műhelyt.¹⁴ Ezután azonban hamarosan visszavonult, „*életének utolsó éveit a világtól elvonulva, szegénységben töltötte*”.¹⁵

1863 tavaszán, halála előtt néhány hónappal a városból való elbocsátásáért folyamodott. Kérvénye egyben életútjának lezárása és értelmezése is: „*Fájdalmas és megtört kebellem,— és megsebzett szívvel esedezek a Nemes tanács előtt elbocsátásomért [...] lelkem örökké a közjö előmozdításán függött s hol szükséges volt ott felhívás nélkül is siettem erőmhöz képest eleget tenni, és ime — önmagamról csak nem megfélemlkezve szegénységre jutottam [...] Én ki egykoron mint csillag ragyogtam polgár társaim között szeretett hazám fő városában, s most öreg napjaimban koldus botommal vándor útra kelve veszek tőle végbúcsút hová engem annyi sok szent érzett kötött és kötend halálom óráig.*”¹⁶

10 Hogy mit jelentett a Kaszinó szabójának lenni, járt-e tényleges feladattal, vagy csak címként illesztették neve mellé, nem derül ki.

11 BFL IV.1202.h Relationes a. n. 6062; A német szabó Kostyál a nemzeti színház ruhatárának elkészítése idején magyar szabólegényeket is alkalmazhatott.

12 Vasárnapi Újság, 1863. november 1. 44. sz. [385.]; Értesítő, 1837. 91., 92. sz. Jeszenszky Ferdinánd szabólegény éppen ebben az évben érkezett Pestre, és Kostyálnál kapott munkát. Visszaemlékezése megerősíti a meglepően magas, eltúlozottnak tűnő segédszámot: „Én másnap kaptam munkát Kostyál nevű magyar szabónál. Az akkoriban készült *Magyar Színháznál* első játékba adták az *Árpád ébredését*. Ehhez itt készült a magyar ruha. 40 segéd és két szabász volt Kostyálnál.” *Jeszenszky*, é. n. 8. p. Köszönöm Dobszay Tamásnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta Jeszenszky Ferdinánd megjelenés alatt lévő visszaemlékezését.

13 Az Országos Védegyesület... 1844.

14 *Jámbor Endre*: Kostyál Ádám. In: *Férfi-divatközlöny*, 1858. tavaszi szám 8. p.; *Iparosok Lapja*, 1860. január 11. 15. p.

15 Vasárnapi Újság, 1863. november 1. 44. sz. [385.]; *Iparosok Lapja*, 1860. január 11. 2. p.

Pest városa azonban 30 forintnyi adóhátraléka miatt nem engedte, hogy rokona-
inál, a Győr megyei Tét községben telepedjen le. Legközelebb a Rókus kórház
könyveiben találkozunk vele, ott hunyt el 1863. augusztus 2-án.¹⁷ Nekrológiai jóté-
kony cselekedeteit, illetve a modern magyar viselet megteremtését és népszerűsíté-
sét hangsúlyozták, a Vasárnapi Újságban közölt, már hivatkozott életrajz pedig a
szegény család — felemelkedés, sikerek — tönkremenetel ív köré rendezi el az
életút egyes elemeit. A biográfus rendelkezésére álló adatok olykor–olykor talán
áldozatul is esnek e látványosan szimmetrikus elbeszélésnek.¹⁸

Klasszy szabómester pályájáról jóval kevesebbet sikerült megtudnom, mint pá-
lyatársáról és ellenfeléről. A két életút hasonlóságai így is szembetűnők lesznek.
Klasszy egy erdélyi városban, a főként szászok és románok lakta Nagysinken szü-
letett.¹⁹ A pesti polgárjogot 1830-ban nyerte el; a magyar szabó céh ekkoriban ve-
hette fel mesterei sorába. Hunyady Lászlóhoz címzett boltját először a Zöldfa
utcában,²⁰ majd a Franciskánusok piacán működtette. 1848-ig ellenfeléhez hason-
lón ő is folyamatosan jelentetett meg hirdetéseket, cikkeket, divatképeket. Móth
Endrével együtt könyvet adott ki a nemzetiségről: Klasszy a nemzeti öltözetet mu-
tatta be szóban és képben.²¹ Az 1840-es években a magyar szabó céh céhmestere
volt, és szerepelt az Iparegyesület választmányi tagjai között is.²² A jótékonsági
mozzanatok az ő életútjából sem hiányoznak: adakozott például a pesti magyar
színház javára, és magyar öltözeteket is készített a színháznak.²³ Az első előadás
szinlapján²⁴ Kostyál és Klasszy is szerepelnek a magyar jelmezek készítőiként.
Élete során minden bizonnyal szert tett némi vagyonra, tudjuk, hogy saját háza volt
a Zöldfa utcában, ugyanakkor többször vett fel kölcsönt is, élete végére pedig felte-
hetőleg eladósodott, házáat 1854-ben elárverezték.²⁵ A szabadságharc idején nem-

16 BFL IV.1303.f. X.306/1863.

17 BFL VIII.1102. Budapest Székesfőváros Rókus közkórház iratai, Főjegyzőkönyv 1862–63/II.
632. p. Betegek felvételi könyve 103. kötet 569. p.; BFL XV.20. Mikrofilm tár, A217. tekercs,
Budapest–Szt. Rókus halotti anyakönyv, 1863.08.02.

18 Magyar Sajtó, 1863. augusztus 4. 719. p.; Hölgyfutár, 1863. augusztus 6. II/125.; Színházi
Látcső, 1863. augusztus 4. 119. p.

19 *Illyefalvy* é.n.; *Dávid*, 1994.

20 Ma: Veres Pálné utca.

21 *Móth*, 1833.

22 *Szalkay–Németh*, 1847. 387. p.

23 *Székely*, 1887. 180. p. (Nyáry Pál jelentése a Színészeti Pénztárról); *Honművész*, 1837. július
23. 468. p.

24 *Rexa*, 1928. 74–75. lap közé fűzött lap.

25 BFL IV.1202.s. Pesti háztulajdonosok összeírása 1830–1840.k.; BFL IV.1202.hh Árverések
könyve 5. 1848–1871.

zetőr volt,²⁶ később már egyáltalán nem találkozunk vele, valószínűleg 1849 februárja előtt hunyt el. Haláláról özvegye és egy gombkötő Klasszy 375 ezüst forintosa körül forgó peréből értesülünk.²⁷

Kostyált és Klasszyt általában együtt emlegetik. Jellemző, hogy Bayer József színháztörténeti munkájában összemosta a két szabót, és az így létrehozott, a nemzet színházának jelmez adományozó jótékony mestert Kostyál Vencel néven szerepeltette könyve névmutatójában.²⁸

A sajtóvita

1829-től Kostyál Ádám és Klasszy Vencel szabómester is rendszeresen közölt divatképeket a lapok mellékleteként. A *Hasznos Mulatságok* az utóbbit dicsérte a nemzeti divat feltámasztásáért, illetve az újabb ízléshez való alkalmazásáért, és a következő szavakkal ajánlotta őt és közeljövőben megjelenő divatképeit a közönség figyelmébe: „*Nem akarunk efféle műveseink közül senkinek botránkozást szerezni, de azzal tartozunk az igazságnak, hogy e tárgyban, mind az újabb szabások feltalálásában, mind az összeszerkesztésben különös szorgalommal s feláldozásokkal fáradozik Klasszy Vencel pesti magyar szabó...*”²⁹

A cikk írójának akarata ellenére is sikerült „botránkozást szereznie”, bár Kostyál csak egy néhány hónappal későbbi, immár Klasszy által jegyzett, hasonló tartalmú írás³⁰ kapcsán határozta el magát szólásra.³¹ A magyar szabómester ebben a közleményében azzal bocsátotta útjára újabb divatképét, hogy a magyar férfi öltözet újabb formáit eddig még nem mutatták be a közönségnek, egyúttal — egyelőre csak általánosságban beszélve, vetélytársának nevét elhallgatva — megtámadta Kostyált: „*Ezekkel [t.i. divatképeivel], s ezeknek formáikra általa készített magyar öltözetekkel is, annyival inkább reményli az ötlet bizodalomokkal megtisztelő uraságoknak teljes megelégedését megnyerni, sőt azt nevelni, minthogy ő, mint valóságos és a maga körében elég gyakorlott férfit magyar szabó mester azoknál, kik*

26 C-aga–Jancsó, 2001. 406. p.

27 BFL IV.1223.b. Pesti törvényszék iratai, 38096.

28 Bayer, 1887. II. 482. p.

29 *Hasznos Mulatságok*, 1831. II. 1. 8.; az idézeteket a mai helyesírás szerinti átiratban közlöm.

30 Röpív, FSZEK B 687/1/183?; ugyanez a szöveg jelent meg a Tudományos Gyűjtemény 1831. II. VI. és a Hazai és Külföldi Tudósítások 1831. II. 10. száma mellékleteként is.

31 Hazai és Külföldi Tudósítások 1831. II. 11. számhoz fűzött lap; ugyanez a szöveg megjelent a Tudományos Gyűjtemény 1831. évi VII. számának mellékleteként is.

*eddig nem magyar szabó létekre a nemes magyar közönséggel ilyeneket közlöttek, arra [...] magát [vagyis Klasszyt] alázatosan méltóbbnak véli.*³²

Kostyál már a *Hasznos Mulatságok* cikke miatt is sértve érezte magát, hiszen annak szerzője újdonságként, új kezdeményezésként mutatta be Klasszy Vencel nemzeti divatképeit, és szóra sem méltatta az ő e területen — „a nemzeti csinosodás körében” — szerzett érdemeit, vagyis az 1829-ben és 1830-ban megjelentetett metszeteket, amelyek közlésével nyilvánvalóan nem a maga hasznát kereste, hiszen segítségükkel bárki, bárhol elkészíthette a bemutatott öltözeteket. A magyar szabómester írásában egyenesen magának követelte az elsőséget, és Kostyál úgy értelmezte (csúsztatta) szavait, hogy Klasszy „magát a nemes magyar közönség bizodalma érdemesebbnek véli (ti. többi polgártársainál).”³³

Alig egy hónapot kellett várni Klasszy válaszára.³⁴ A szabók vitájának csupán egyik kiváltó oka volt az elsőség kérdése és Kostyál ebből fakadó sértettsége. Fontosabb az a probléma, amelyre Klasszy első írásában csak célzott: ellenfele a német szabócéh mestere volt, így a magyar ruhák készítésében kontárnak számított: „... őreá nézve ugyan semmiképpen sem mentegette magát az író [a Klasszyt dicsérő cikk írója], sem jövendőre mentegetni nem fogja, ha még százszorta cifrább írott képeket fog is a világ elejébe bocsáttatni, és nem fogja tőle kérdeni, hogy mit szabad a magyar mesterekről mondani és mit nem.”³⁵

Újabb cikkében a magyar szabómester immár nyíltan azzal vádolta Kostyált, hogy megtéveszti a közönséget, és „társasági vétket követ el”, amikor német szabó létére magyar öltözékek készítésével foglalkozik. Egy másik válaszban egyenesen a „Társaság rendével és természetével megütköző dolog”-nak³⁶ nevezte, hogy Kostyál magyar szabónak adta ki magát. (Ezt Kostyál az általam olvasott cikkekben és hirdetésekben egyébként nem állította, csak éppen nem hangoztatta német céhbeli tagságát.) Tehát úgy tűnik, Klasszy, aki egyébként maga is alkalmazott a céhes mestereknél szokatlan módszereket, a céhes kereteket, tágabban pedig a társadalom rendjét érezte veszélyeztetve a Kostyál teremtette precedens által. Nem is

32 Röpiv, FSZEK B 687/1/183?

33 Hazai és Külföldi Tudósítások 1831. II. 11. számhoz fűzött lap; Tudományos Gyűjtemény 1831. VII. szám. Klasszy az elsőség kérdésében egyébként saját céhével is vitába keveredett: 1833-ban panaszt tett ellene, mivel Klasszy — állításuk szerint — könyvet íratott, amelyben az első magyar divatkép kiadását saját magának tulajdonította, magát az egész céh sérelmére „kihíresítette”. BFL IV.1202.h Relations 4850 a.n.

34 *Hasznos Mulatságok*. 1831. II. 19. [145]–149. p.

35 *Hasznos Mulatságok* 1831. II. 19. 148–149. p.

36 Klasszy röpive FSZEK B 687/1/1831, 1832.

nagyon védte igazát, nem volt rá szüksége, hiszen maga mögött tudta a céhet, annak privilégiumát és az azt védő hatóságokat.³⁷

Klasszy Kostyál hozzáértését is hasonló alapon kérdőjelezte meg: magát tanult magyar szabóként alkalmasabbnak érezte a magyar ruhák készítésére, mint német szabó ellenfelét, és azt hangoztatta, hogy aki igazán érti mesterségét, annak nem kell másik mesterséggel próbálkoznia. Ugyanakkor sérelmezte a hagyomány megváltoztatását, a magyar öltözet átalakítását is: „...*az a prémes frakk és színóros pantallon, amelyet ő [Kostyál] szerencse próbára, magyar ruha helyett előállított, nem nagy dicséretet, s nem nagy bizodalmat vonhat maga után.*”³⁸

Kostyál tehát prémes frakkot és zsinóros nadrágot készített igazi, hagyományos magyar ruha helyett, vagyis Klasszy éppen azért bírálta, amiért a divatlapok általában dicsérték a szabókat:³⁹ megújította, olcsóbbá tette a nemzeti öltözetet, és közeleltette azt az európai divathoz. Egyébként Klasszy is a „*legújabb ízlés, legújabb mód szerint készülő*” magyar ruhák előállítójaként reklámozta magát,⁴⁰ tehát a vásárlóközönség figyelmének felkeltése érdekében az általa varrt, és általa hagyományosnak tartott öltözékek újdonságára, divatosságára helyezte a hangsúlyt. Maga is tervezett hétköznapi, városi viselésre alkalmas, egyszerűbb, a nyugati divat elemeivel kombinált magyar öltözeteket (pl. mellény; a nadrág „*lebegő pantalonként bővebbítve nemzetesítetté*”⁴¹; nyárra való zrinyik, „*melyek a jelenleg divatban levő rövid kaputoktól csak annyiban térnek el, amennyiben mint nemzetiek, amazoknál jóval szebbek, s nekünk magyaroknak sokkal érdekesebbek.*”⁴²). Ezeknek képét alig egy évvel a prémes frakkra és zsinóros „pantallon”-ra tett megjegyzése után közzé is tette,⁴³ de az igaz, hogy a — Jókait idézve — „*Klasszy Vencel klasszikus ollója alól*”⁴⁴ a '30-as évek elején kikerülő, mindennapokra szánt attilák és egyéb ruhadarabok is jóval diszesebbek (és ezáltal egyben drágábbak is), mint a

37 Kostyál ügyében várakozása részben be is igazolódott (lásd később), ugyanakkor a Helytartótanács 1837-ben elutasította a budai magyar szabók hasonló panaszát, mivel így a német szabók is joggal kérhetnék, hogy a magyarok ne varrjanak kaputot, frakkot és egyéb német ruhadarabokat Kiss, 1910. 51. p.

38 Röpív, FSZEK B 687/1/1831, 1832.

39 A Hasznos Mulatságok írja, hogy Kostyál a hajdani magyar öltözetek rajzait tartalmazó régi könyvek birtokában van; ezeket „*a jelenkor kívánataihoz képest használja mintául*”, a megrendelés szerint alkalmazza az újabb ízléshez 1841. június 27. 408. p.

40 Hazai és Külföldi Tudósítások Hirdetések, 1831. 11. p.

41 Móth, 1833. 50. p.

42 Értesítő, 1840. 42. sz.

43 Móth, 1833. V–VI. kép.

44 Jókai Mór: És mégis mozog a föld. Bp., 1984. 666. p.

Kostyál-modellek. Mind Kostyál, mind Klasszy törekedtek a hagyományok megismerésére: a divatlapok hangsúlyozzák, hogy régi magyar öltözetekről gyűjtöttek metszeteket, (ezekre már csak a színházi jelmezek készítéséhez is szükségük lehetett), és időnként közre is adtak néhányat.⁴⁵

Kostyál szerint vetélytársa kevés számú eddigi munkája nemigen ad lehetőséget annak eldöntésére, melyikük a jobb szabó, márpedig „*nem a név, hanem a mesternek ügyessége által készülvén a köntös, itt csak az fog ítéletet hozhatni, kinek alkalmatlansága volt*” összehasonlítani a két mester munkáját.⁴⁶ Vagyis számára már egyáltalán nem voltak irányadóak a céhes előírások: azt állította, hogy a mestert nem céhes tagsága, hanem kizárólag szakmai tudása teszi alkalmassá egy feladat elvégzésére.

Ellenfele az eddig említett jogi és szakmai érveken kívül a nemzeti érvelést is felhasználta: szerinte „*nemzet süllyedése lenne, ha még ebben [vagyis a magyar szabók munkájának megítélésében] is egy német szabó kénye alá volnának vetve*”⁴⁷ a hírlapírók. Az ő értelmezésében tehát a kis magyar és a nagy német céh összekülönbözése nemzeti töltetet is hordozott, bár vitapartnerre minden bizonnyal nem nemzetisége miatt lépett a német szabók sorába, mint ahogyan ez a korban már nem is volt szükségszerű. A nemzeti szempont Kostyálnál is megjelent, áttévedését a magyar céh területére egyenesen hazafiúi cselekedetnek minősítette: „*hogy nem magyar szabó létemre tettem azt, talán elébb válik dicséretemre, mint a gyalázatomra*”.⁴⁸

A vita bemutatása után érdemes kissé elidőzni annál a kérdésnél, hogy Kostyál — némi képzavarral élve — miért nem maradt meg a kaptafánál, miért nem elégedett meg a német szabócéhbeli tagsága nyújtotta lehetőségekkel. A rendelkezésre álló források nem nyújtanak határozott választ, inkább találgatásra, hangos gondolkodásra adnak alkalmat. A céhhez tartozást minden bizonnyal az abból fakadó előnyökön túl is fontosnak tartotta, a 40-es években aktívan vett részt a céhes életben: a német szabócéh választott tisztségviselői között találkozunk nevével.⁴⁹ Ugyanakkor érvelése összhangban van az 1840-es években az iparszabadság mellett szót emelő Szokolay István gondolatmenetével: „*... a kitűnőbb ipar és az ügyesség az, ami a*

45 Honderü, 1843. 12. sz. kép. Egy másik tanulmány feladata lehet annak tisztázása, hogy a 19. századi nemzeti divat diskurzusában mit is jelent a „hagyomány” és a sokszor emlegetett „rég” vagy „ősi” öltözet.

46 Hazai és Külföldi Tudósítások, 1831. II. 11. számhoz fűzött ív.

47 Hasznos Multságok, 1831. II. 19. 148–149. p.

48 Tudományos Gyűjtemény, 1831. VII. melléklet.

49 „*Tharnoi Kostyál Ádám... választott ülnöki tag*”; BTM Kiscelli Múzeum Kézirattára, leltári szám nélküli oklevél 1845-ből.

*kézművesek keresetét szaporítja [...] A céh tehát, midőn a mesteri jog osztásánál az ügyességre, kiképzésre nem néz, terjeszti a tunyaságot [...]*⁵⁰ Természetesen nem állítom, hogy Kostyál olyan kategóriákban gondolkodott volna, mint iparszabadság, a tőle fennmaradt néhány írás ezt nem támasztja alá. Német szabónk egyébként magyar szabóknál tanult Bécsben, tehát képzettsége is megvolt a magyar öltözék készítéséhez, és utalt rá, hogy ezzel ellenlábasa is tisztában van; de nem részletezte, hogy mik voltak azok a „környülállások”, amelyek miatt végül a német szabó céhben lett mesterré.⁵¹

Lehet, hogy Kostyál egyszerűen csak saját tanult mesterségét akarta gyakorolni, vagy akár esztétikai, akár hazafias megfontolásból jobban szerette a magyar ruhát a németnél? Kostyál életrajza egyébként nem nélkülözi a hazafiságról és jótékony hajlamról, altruizmusról tanúskodó mozzanatokat: sikeres iparosként szerzett vagyonát jótékony célra fordította, szülőfalujában iskolát építtetett, gyermekeket fogadott örökbe. Egy — jóval a Védegyelet megalakulása előtt írott — cikkében a hazai vászon használatát szorgalmazta;⁵² magyar öltözékeket készített és adományozott a vakok intézete számára⁵³; a 30-as években számos régi magyar ruhát mintázó jelmezt adományozott a budai és a pesti magyar színtársulatnak⁵⁴, és saját költségén nemzeti öltözeteket bemutató divatképeket jelentetett meg.⁵⁵ Igaz, a színházaknak tett adomány jó befektetésnek is bizonyult, hiszen 1837–38-ban az új pesti magyar színház főszabójaként is működött⁵⁶, a honi vászon alkalmazásáról szóló cikk, valamint a divatképek közlése (a hozzáfűzött szerkesztői ajánlással

50 *Szokolay*, 1846. 36. p.

51 Hazai és Külföldi Tudósítások, 1831. II. 11. számhoz fűzött iv; Tudományos Gyűjtemény, 1831. VII. melléklet.

52 „*Szent kötelességemnek tartom Hazám és annak fiai javát csekély köröm s gyenge tehetségemkhez képest életem végső pillantásáig híven munkálni.*” Az itthoni vászon olcsóbb, jobb, a pénz pedig itthon marad: „*Hazabeli szorgalmasabb földművelők fáradságok jutalma lészen.*” Hirdetések a Hazai és Külföldi Tudósításokhoz 1831. 10. sz. [1–2.]

53 *Regélő Pesti Divatlap, A Regélő Tárcája* 1842. július 28. 537. p.

54 Kostyál életrajza *Vasárnapi Újság* 1863. 44. [383.]; *Magyar Sajtó* 1863. augusztus 4. 719. p., *Hölgyfutár* 1863. augusztus 6. 125. p.; ennek némileg ellentmond Nyáry Pál 1837. június 8-án kelt jelentése az alakulóban lévő pesti magyar színház Színészeti Pénztára ügyében: az adományozók közt Kostyált nem sorolja föl, Klasszy viszont pénzadományal és díszöltözékekkel is szerepel a jegyzéken. A jelentést közli: *Székely*, 1887. 159–177. p.

55 Az eddig említettek kivül: *Rajzolatok* 1835. I. 24. p., *Honművész* 1841. 51., *Pesti Divatlap* 1843., 1846. 52. szám stb.

56 *Kerényi*, 1983. 108.

egyetemben) ragyogó reklámlehetőséget is jelentett.⁵⁷ Vagy felismerte, hogy a német szabó iparban, a közel háromszáz fős céhtagsággal (és a majdnem ugyanennyi kontárral, illetve különböző jogcímenek vagy jogcím nélkül német szabó ipart gyakorló kézművessel és ruházati termékeket áruló kereskedőkkel) versenyezve nehéz az érvényesülés, míg a hivatalosan, tehát céhes mesterként a magyar szabó iparban tevékenykedő mesterek száma nem haladta meg a húszat sem?⁵⁸ Kostyál mindenestre olyan pillanatban váltott, amikor a magyar öltözet nem volt divatban Pesten. A nemzeti öltözet kérdése általában a sok magyar díszruhás nemest fölvo-nultató ünnepélyes alkalmak kapcsán került elő, ilyen volt a pozsonyi koronázási ünnepség 1830-ban⁵⁹ de Kostyál korábban, valamikor 1827 és 1829 között kezdett (Pesten) magyar ruhákat varni. A vita során azonban már mind Kostyál, mind pedig Klasszy arról beszél, hogy a magyar nemzeti öltözet „köz divatban”⁶⁰ van.

Kostyál 1827-ben jelentkezett először a közönség előtt. A *Hazai és Külföldi Tudósításokban* adta hírül, hogy hazatért külföldi vándorlásából, mesterré lett, és „A Külföldihez” címzett boltot nyitott Pesten, a Kígyó utcában.⁶¹ Ebben az első hirdetésében mint német férfi szabó ajánlotta magát, pontosabban szolgálatait: „... a leg-újabb módi és journalok szerint divatba jövő mindenféle férfi ruhák” készítését vállalja, illetve „kész ruhákkal udvarolhat”, (vagyis készárut is tartott, ami a korban nem volt általános). Ekkoriban feltehetőleg nem foglalkozott magyar ruhák előállításával, mivel szakmai hovatartozását még nem tartotta titkolandónak. A váltásról és annak okairól ismét tőle értesülhetünk (amennyiben hiszünk neki): több lap is beszámolt egy párizsi estélyről, amelyet gróf Apponyi Antal adott 1829 februárjában, és ahol a jelenlévő, meglehetősen nemzetközi arisztokrata társaság tagjai magyar táncot is bemutattak. A jelentés a táncosok — magyar — öltözetét is ismertette: a ruhák a szerző szerint a régi idők szabásai szerint készültek, a mintát magyar zsebkönyvek képei szolgáltatták.⁶² Kostyál mestert — saját szavaival élve — annyira megindította ez a tudósítás, hogy néhány hónappal később részletes leírást közölt a párizsi bál két táncosának öltözékéről, és egy rézmetszetet is mellékelte — immár „pesti polgár és

57 A gyanakvás (irigység?) a kortársaktól sem volt idegen: Móth Endre ügyvéd a nemzetiségről szóló értekezésében nagy teret szentelt a nemzeti öltözékeknek, és divatképeket is közölt Klasszytól. Könyve még meg sem jelent, és máris azzal vádolták, hogy a magyar szabóknak akart hasznot hajtani, más szándék nem vezérelte. *Móth* 1833. 51. p.

58 *Fényes* 1843. 2. kötet 347. p. (1840-es adatok); *Dóka*. 1979: 217. p. (1835-ös adat).

59 *Hasznos Mulatságok*, 1831. II. 1. 7. p.

60 Klasszy közleménye: *Hasznos Mulatságok*, 1831. I. 38. szám 297. p.

61 *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1827. 28. Hirdetések (melléklet).

62 Fekete Gáspár, az Apponyi-fiúk nevelőjének írása: *Tudományos Gyűjtemény*, 1829. II. 114–119. p.; *Hasznos Mulatságok*, 1829. 22. [169]–172. p.

férfi szabómester”-nek titulálva önmagát. „...*költségem és fáradtságom nem kímélvén, a fent tisztelt Nagy Hazafi iránt való háládatosságomnak megmutatására az említett Nagy Férfiúnak szentelve, tiszteletre méltó hazámfiainak részre metszve benyújtani szerencsémnek tartanám azon mulatságban volt gavalléri és dámai öltözet szabása ábrázolatát és hogy annál világosabb ismeretére juthassanak a nagyérdemű hazafiak ezen pompás öltözetnek...*”⁶³

1830-ban, szintén a *Tudományos Gyűjtemény*ben közölt egy divatképet „*A legújabb ízlés szerént öltözködött két magyar*” címen,⁶⁴ kommentár nélkül, polgári férfiszabóként. Német szabó volta (a német szabó céhbeli tagsága) legközelebb csak Klasszy Vencel gáncsokodása nyomán került elő, Kostyál a lapokban magát ezután mindig polgári (vagy pesti polgár és) férfi szabónak nevezte. Nemességének kihirdetéseért benyújtott folyamodványában pedig egyszerűen magyar divatszabóként tüntette fel magát.⁶⁵ Az iparcímterek természetesen mindig saját helyén, a német szabók népes társaságában tüntették fel (mint ahogyan céhtársait, a szintén magyar öltözet varrásával foglalkozó Keresztessy Sámuel vagy Lezsímirszky Emánuel is).⁶⁶

A „polgár” és a „polgári” férfi szabó elnevezést Kostyál és a róla cikket közlő lapok nem használták következetesen. Mindkét esetben a német „bürgerlicher Schneidermeister” kifejezés fordításával állunk szemben; itt a polgári annyit tesz: az illető szabómester nem katonai és nem egyházi öltözeteket készít.⁶⁷ Amikor a pontos fordítástól eltérnek, a polgári, pesti polgári identitás, a városlakói öntudat a szakmai identitás mellé kerül azzal egyenrangúként — egy olyan korszakban, amikor a polgárjog értéke devalválódott.⁶⁸ Bevándorló céhes mesterként a városi társadalomba való integrálódáshoz azonban Kostyál (és ugyanígy Klasszy) számára fontos volt a pesti polgárjog megszerzése. Kostyált sem a „régí”, sem az „új” polgárság kategóriájába sem lehet egyértelműen besorolni, valahol a két csoport között helyezkedik el, pályájának áttekintésével talán éppen az átalakulás pillanatát,

63 Tudományos Gyűjtemény, 1829. V. [128.] és képmelléklet; tudomásom szerint ez volt az első eredeti magyar (magyar mester által készítettett, és nem külföldi lapból átvett) divatkép, nemzeti öltözetet ábrázoló mellékletre azonban már korábban is volt példa, a Magyar Hirmondó 1790. december 28-i számához csatolt kép témája: „Magyar kisasszony nemzeti köntösben”. Lásd Busa, 1986.; a képet eddig még nem sikerült megtalálnom.

64 Tudományos Gyűjtemény, 1830. III. képmelléklet.

65 BFL IV.1223.c. Polgári perek 6289. melléklet.

66 Pl. *Blaskovits*, 1839. 124. p.

67 Kostyál ugyanakkor tervezett magyar papi díszöltözetet (Reform, 1848. 12. sz. melléklet) és egyenruhát is például a pesti magyar polgári katonaság számára (Der Spiegel, 1844. 100. p.; Regélő Pesti Divatlap, 1844. január 14. 91. p.)

68 *Bácskai*, 2002. 128. p.

egy átmeneti polgári identitást lehet megragadni.⁶⁹ A „régí polgárság” mentalitásának jellemzői közül dokumentálható nála például a jótékonykodás, a családról való gondoskodás, és itt kell megemlíteni azt is, hogy valójában, a látszat ellenére ragaszkodott a céhes világhoz. Ugyanakkor miközben belépett a német szabók céhébe, részt vett a céh életében, vezetésében, ki is lépett a régi polgár számára magától értetődő céhes keretek közül azzal, hogy a szabályokat figyelmen kívül hagyva egy másik szakma termékét készítette, és így szembekerült a céhes renddel és az azt — igaz, ekkoriban már nem túl hatékonyan — védő városi hatalommal. Űgyesen és hatékonyan élt a reklám különböző formái adta lehetőségekkel, és igyekezett minél szélesebb piacot teremteni termékei számára. Már említettem, hogy Klasszyval folytatott vitájának kiváltó oka az elsőség kérdése volt: Kostyál első cikkéből kiütöközik a szakmai hiúság, az individuális sikerre való éhezés. Cikkeiben a közönségre bízza, hogy egyedül munkájuk eredményét figyelembe véve ítélik meg a mestereket. Bonyolítja a Kostyál „polgári” identitásáról kirajzolódó képet, hogy valójában nemes volt, bár nemességét csak 1843-ban hirdettette ki Pest vármegyében; a városban nem nemesként, hanem céhes iparűző polgárként telepedett le. Nemesi származására nem is nagyon hivatkozott, csak amikor feltétlenül szükség volt rá. Például abban a peres ügyben, ahol egy céhtársa rágalmazással vádolta: Kostyál ekkor nemességére hivatkozva állította, hogy felette Pest város törvényszéke nem bíraskodhat.⁷⁰

Bizonyára nem felelne meg a valóságnak, ha Kostyált az új, vitapartnerét pedig a régi polgárság képviselőjének tekinteném. Valójában Klasszy pályája Kostyáléhoz hasonlóan alakult, iparát, megrendelőinek körét, ellenfeléhez hasonlóan, a korban modernnek számító eszközökkel népszerűsítette és bővítette. A céhes retorika számára egy természetesen adódó, elvben a hatalom által is támogatott eszköz, szükség szerint bevethető fegyver vagy vért volt a konkurenciával szemben, a vásárlókért folytatott harc során. A két szabómester meggazdagodása, majd elszegényedése pedig a vitában felhasznált céhes érvrendszerhez hasonlóan arra utal, hogy valójában egyikük sem tudott élni a nemzeti divatmozgalom meglovagolásával és gerjesztésével, a céhes világból kifelé mutató, szokatlan, újszerű üzleti fogások bevetésével szerzett vagyonnal. Szúklátókörségüket az is mutatja, hogy a legfőbb konkurenciát egymásban, vagy tágabban értelmezve a másik céhben látták, pedig a százezressé növekedő nagyvárosban és vonzaskörzetében bizonyára nem a néhány száz céhes szabó, hanem a ruhakereskedők jelentették az igazi konkurenciát.

---

69 A régi és új polgárság kérdéséről lásd: *Bácskai*, 2002.; *Uő.*, 2006.

70 BFL IV.1223.c. Polgári Perek 6289.

A két szabó vitájáról nem olvashatunk többet a lapokban. 1848 előtt mind a ketten folyamatosan jelen voltak a sajtóban, divatképeket és hirdetésekkel közöltek, de rivalizálásukra a vita lezárulta után csak annyi utal, hogy egymás után jelentették meg divatképeiket, hirdetéseiket a különböző lapokban, ahol egyikük feltűnt, ott hamarosan a vetélytárs is megjelentetett valamilyen hirdetést, vagy éppen jótékony tevékenységéről szóló híradást (amit természetesen szintén lehet reklámként értelmezni).

A sajtóvita és szereplőinek bemutatása végeztével még egy problémát szükséges felvetni. Nem kelt-e gyanút az olvasóban, ha egy reformkori szabómester így fogalmaz: „*mint gyenge nyári szellő öllek által benneteket*”, mint ahogyan ezt Kostyál tette a *Férfi-divatközlönyben* közreadott búcsújában?⁷¹ Továbbmenve: vajon változtatna-e a vizsgált szövegek, a szabó-disputa jelentésén és értelmezésén, ha kiderülne, a két mester, vagy közülük legalább az egyik, esetleg éppen az, aki szerepel Szinnyei magyar írói között is, nem tudott írni? Saját válaszomat azzal adom meg, hogy megelégszem a földhözragadt kérdés feltevésével, nem hívom segítségül a nyelvészetet, és írásszakértőt nem vonok be a Kostyál Ádám által vagy az ő nevében (kézzel) írt dokumentumok tanulmányozására. Azt azonban megemlítem, hogy a *Vasárnapi Újság* már többször hivatkozott cikke szerint Kostyál írástudatlan volt.

Céhek egymás ellen

A szereplők

A pesti szabók az 1770-es évekig egy céhet alkottak, ekkor vált külön a magyar és a német szabócéh. Az előbbi privilégiuma 1776-ból, az utóbbié 1778-ból származik.⁷² A korábban már idézett korabeli szerző, Szokolay István úgy vélte, a céhek azért különültek el nemzetiségek szerint, mivel a németek nem fogadták be a magyarokat, és a szervezetek működését azóta is német-magyar ellentét jellemzi.⁷³ Az újabb irodalom nem nemzetiségi ellentétre, hanem gyakorlati, szakmai okokra ve-

---

71 Kostyál Ádám búcsúvétele. *Férfi-divat-közlöny*, 1863. tavaszi szám, 13.

72 *Dóka*, 1979. 219. p.

73 *Szokolay*. 1846. 20. p.

zeti vissza a céhek különválását, egyszerűen a német, illetve magyar öltözet különbsége miatt vált szükségessé a két mesterség elkülönülése.⁷⁴

A német szabók 1824-ben megújították kiváltságlevelüket, a magyar szabó céh azonban nem.⁷⁵ Tisztázatlan, hogy miért nem tettek eleget a Helytartótanács 1813-ban kelt rendeletének; talán a kis létszámú céh anyagi helyzete nem tette lehetővé a drága privilégium kiváltását. A Kostyál-ügyben a pesti német szabók fel is használták ezt az érvet a magyar céh ellen, a Helytartótanács egy végzését pedig úgy indokolta meg, hogy mivel Pesten a magyar szabók nem alkotnak a németektől elkülönült testületet, mindkét céh tagjai olyan ruhákat készíthetnek, amilyeneket jónak látnak. A mulasztás jelentőségére és lehetséges következményeire mutat rá egy budai rác szabó személye körül kibontakozó vita is a 19. század első feléből, melynek során a budai német szabók kiderítették: a rác céh nem újította meg kiváltságlevelét, ezért valójában nem is létezik. A Helytartótanács kötelezte a rácokat, hogy csatlakozzanak a német szabókhoz, különben kontárként fogják őket kezelni.⁷⁶

A német és a magyar szabó céh 1830-as évekbeli konkurenciaharcának megértéséhez fontos adalékul szolgál a szabóiparban működő kézművesek létszáma. Az iparoslétszám megállapításához forrásul kínálkozó összeírások, iparos-címjegyzékek azonban meglehetősen pontatlanok. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kézműiparokban tevékenykedők összlétszáma jóval meghaladta a céhes iparosok számát, pusztán a céhes iparosok számbavételével nem alkothatunk képet az egyes szakmákban jelen levő konkurencia méretéről. Közismert, hogy a céhes ipar nem piaci alapokon működött, nem feltétlenül alkalmazkodott a megrendelők igényeinek változásához, a ruházati ipar — és különösen az egyre korlátozottabb méretű, speciális fogyasztói csoport érdeklődésére számot tartó magyar szabóipar — potenciális fogyasztóinak aránya pedig nem feltétlenül növekedett arányosan Pest lélekszámának 19. századi felduzzadásával. A német és a magyar szabók (céhtagok) létszáma, illetve a létszám növekedése közötti különbség azonban olyan mértékű, hogy annyit legalábbis meg lehet állapítani: Pesten a német szabók termékei, a nyugatias divat kellékei feltehetően jóval keresettebbek voltak, mint a magyar nemzeti öltözet.⁷⁷ A két céh méretének különbsége ugyanakkor magyarázatul

74 *Kósa*, 1937. 217. p.; Ugyanakkor tisztán nemzetiségi alapú szétválásra is volt példa: 1745-ben a magyar seborvosok, 1768-ban a német lakatosok alakítottak külön céhet, és ezekben az esetekben nemigen lehet szakmai okokra hivatkozni. Bp. tört. III. 1975.

75 *Dóka*, 1979. 81. p.

76 *Kiss*, 1910. 53–54. p.

77 1827-ben a magyar szabó céhnek 32, a német céhnek 205, 1840-ben a magyar szabó céhnek 26, a német szabó céhnek 281 tagja volt. *Dorffinger*, 1827.; *Blaskovits*, 1840.

is szolgál a Kostyál és céhtársai körül kibontakozó céhes konfliktusra, a két céh érvelésének eltéréseire.

A német és a magyar szabócéh konfliktusa a pesti tanács előtt

A. Kerényi Mária Kostyálnak szentelt tanulmányában a következő megállapítást tette: „...érthető lenne, ha a magyar vagy német szabó céh valamilyen intézkedéssel megtorolta volna a határsértést, esetleg megtiltotta volna a magyar ruhák készítését Kostyálnak, aki ezzel a nemzeti érzelmektől vezérelt tetteivel céhen kívüli konkurenciát [sic!] teremtett a magyar szabóknak. [...] Kostyál, aki céhmester volt, a konkurrens [sic!] Klaszy Vencelen kívül senkit sem botránkoztatott meg.”⁷⁸ — és ez részben igaz is, hiszen a sajtóban más szabók nem avatkoztak be a két szabómester szóváltásába. A vita azonban nem csak a lapok — egyébként feltehetőleg nem túl népes⁷⁹ — olvasóközönsége előtt folyt. A magyar szabócéh 1832-ben panaszt tett a német szabók ellen, és kérte a pesti tanácsot, tiltsa meg nekik a magyar öltözékek varrását, Kostyálnak pedig a magyar szabó név viselését.⁸⁰ A vita tehát immár nem két magánszemély, hanem két szervezet között és hivatalos fórum előtt folytatódott — úgy tűnik, a magyar szabók a vita eldöntését mégsem bízták teljes egészében a közönségre, mint ahogyan ezt Klasszynál olvashattuk.

Az ügyben keletkezett iratok, amelyeket a továbbiakban forrásként használok, a sajtóvita során megjelent cikkekhez hasonlóan, óvatosan kezelendők. Azt, hogy ki mit gondolt valójában, a panaszok, nyilatkozatok, beadványok alapján éppoly nehéz (lehetetlen) lenne megmondani, mint azt, hogy kik is pontosan azok a fogyasztók, akikért a küzdelem folyt. Ismét be kell érünk annak vizsgálatával, hogy kit milyen érdekek mozgattak, mit mondtak, és mit értek el mindezzel. E forrásokat olvasva ugyanakkor a két oldal (amelyhez harmadikként a pesti tanács, illetve a Helytartótanács által képviselt hatalom is csatlakozik) érdekei és az érdekérvényesítés eszközeül használt érvrendszer (amelyek egyébként erősen emlékeztetnek a sajtóvitában felsorakoztatott érvekre) világosabban rajzolódik ki, mint a két szabómester írásaiban. A beadványok készítőit, ellentétben az újságcikkek szerzőivel, nem korlátozta a terjedelem, és a tanács előtt folyó vita téjje is nagyobb volt. Elv-

78 Kerényi, 1983. 106–107. p.

79 A Tudományos Gyűjteménynek az 1820-as években mintegy 800 előfizetője volt. Erdélyi, 1970. 11. p.

80 BFL IV.1202.a. Tanácsulési jegyzőkönyvek, 1832. 2720.; Kostyál szerepét és műhelyének kapacitását jól jellemzi, hogy az ügy valódi főszereplője ő volt.

ben, hiszen a német szabókat elmarasztaló tanácsi határozat végrehajtása nem volt túlságosan hatékony — a többi hasonló ügyben született határozatokhoz hasonlóan; a pesti tanács és a Helytartótanács véleménye pedig nem feltétlenül egyezett.

Közismert, hogy a céhek ügyeltek a rokonszalmák munkaterületének alapos körülhatárolására. Igyekeztek megakadályozni, hogy más céh mesterei avatkozzanak bele tevékenységükbe, legényeiket ne csábítsák át, illetve más mesterséget tanult legények ne kérjék felvételüket a céhbe.⁸¹ Állandóak voltak a viták rokonszalmák céhei, illetve a pesti és budai rokon céhek között,⁸² és a mesterek azonnal panaszt tettek, ha más szakma képviselői kontárkodtak bele iparukba. A Kostyál elleni eljárás sem volt egyedi. Kostyál elleni beadványukban a magyar szabók felhozták Vabrosch János esetét, Kostyál ügye pedig későbbi konfliktusokban: a Lezsimirszky Emanuellel 1840-ben és a még később, Kammermayer Györggyel folytatott vitában vált hivatkozási alappá.⁸³ A magyar szabóknak nemcsak a német szabók okoztak gondot, többször felléptek a Pesten megtúrt ócska ruhákat áruló zsidókkal szemben is, akik pesti és vidéki magyar szabólegényektől „*alattomosan megszerzett zsinóros és sujtással cifrázott új magyar öltözetbeli darabokat, úgymint mentét, dolmányt és nadrágot az ő boltjaikban szabadon árulnak.*”⁸⁴ Konkurenciát jelentettek a pesti szabadalmas izraelita szabók is, 1846-ban például Goldner Hermann-nal kellett szembeszállniuk, aki „*oly nyilatkozatot tett közzé az újság lapokba, és oly ruhatárt nyitott a Nagyhíd-utcai Harisch-házban, mi szerint abban magyar nemzeti férfi öltözetek is készíttetnek ... mintha ő erre fensőbb helyen nyert volna jogot.*”⁸⁵ A magyar szabók panaszát kiváltó okok minden esetben hasonlóak voltak: a magyar céhhez nem tartozók varrtak vagy árultak magyar ruhát, sőt, még hirdették is törvénytelen tevékenységüket, magyar szabólegényeket és megrendelőket csábítottak magukhoz. Hasonlóak az érvek és a tanácsi döntések, intézkedések (a magyar ruhák készítésétől való eltiltás, valamilyen jótékony célra fizetendő pénzbüntetés, esetleg elzárás, a tiltott termék elkobzása) is.⁸⁶

A magyar szabók — a precedensek felsorolása mellett — elsősorban céhes érveket sorakoztattak fel beadványaikban, és a pesti tanács, illetve a Helytartótanács

81 *Dóka*, 1970. 213. p.

82 *Nagy*, 1966. 69. p.

83 BFL. IV.1202.c Intimata 7448 a.n.; BFL IV.1202.h. Relationes 12124 a.n.

84 Sztraka János, Gáll Vendel. Pulny Imre pesti magyar szabólegények magyar nyelvű vallomása 1822-ből: BFL IV.1202.h. Relationes 1776 a.n.

85 BFL IV.1202.h. Relationes 8428 a.n. 1846. október 6. a magyar szabó céh beadványa; 1846. október. 9. Kálóczy Károly tanácsnok tudósítása.

86 1840-ben éppen Klasszy Vencel vitt el Tóth Gáspárral együtt egy magyar öltözetet Lezsimirszky műhelyéből. BFL IV.1202.h. Intimata 7448 a.n. 1840. augusztus 26.

is a céhes szabályokra hivatkozva hozta meg döntéseit. A pesti magyar szabók 1776-ban kiadott privilégiuma, amelynek kivonatos másolata a két szabó céh ügyének mellékletét képezi, kimondta: „*minden céhbeliek magok mestersége mellett maradjanak, és egyik a másik mesterségében magát ne avassa, hanem kiki maga mestersége mellett maradjon...*”⁸⁷

A Helytartótanács 1813-ban kelt rendelete, pontosabban az ahhoz mellékelt privilégium-minta, amelynek célja a céhek kiváltságleveleinek egységesítése volt, és amelynek alapján a német szabócéh megújított privilégiuma is minden bizonnyal készült, hasonlóképpen tiltotta a más céh monopóliumába tartozó termékek előállítását: „*Mivel minden mesterembereknek csak azon mesterségnek kézművei szolgálnak élelmökre, melyet gyakorolnak: óvják magokat a mesteremberek, hogy egyik osztály a másik kézi műveit ne készítse, és mások mesterségébe bé ne vágjon, hanem ki-ki maradjon meg azon munkák és művek mellett, melyek a régi szokás és divat szerént az ő mesterségökhez tartoznak.*”⁸⁸ A pesti magyar szabók Kostyál és három másik német szabómester elleni panaszukban többek között ezekre a „közönséges céhbeli cikkelyekre” hivatkoztak: „*Kostyál Ádám, helybeli német ruha szabó mester, a czéhalis articulusok által kijelelt körébe nem maradhatván, arra a törvénytelenésre vetemedett, hogy alattomba magyar szabó legényeket tartván, azok által magyar ruhákat készíttetett, majd későbbben minden illendőséget és törvényt félre tévén, közönségesen is árulgatta, sőt ilyeneket kirakójába is a közönségnek látványságul kitette, magát újság levelekbe, magyar ruha szabónak, lárvásan ki adni nem átallotta.*”⁸⁹

A céhtagok műhelyeiben csak a hagyományoknak megfelelő, a céh által ellenőrzött munkát lehetett végezni, tehát elvileg az sem lenne meglepő, ha a német szabócéh is fellépett volna Kostyál és a hasonló úton járó többi német szabó ellen, de ennek egyelőre nem találtam nyomát; bár semmi nem támasztja alá állításmat, mégis úgy gondolom, hogy erre nem került sor. Sőt, egy másik ügyből éppen arról értesülünk, hogy a magyar szabók sem kizárólag saját szakmájuk területén tevékenykedtek, német ruhát is varrtak, ezt azonban a német szabók nem ellenezték. Szerintük a férfiszabók, németek és magyarok egyaránt, már hosszú idő óta olyan

87 BFL IV.1202.h. Relations 4123 a. n.; Az idézett részletet az ügyet tanulmányozó pesti tanácsnok piros aláhúzással emelte ki.

88 *Kassics*, 1835. 120. p.

89 BFL IV. 1202.h Relations 4123. a.n.; A beadvány fennmaradt másolatán nincs keltezés, de minden bizonnyal valamikor 1832 tavaszán, tehát nagyjából egy évvel a sajtóvita lezárulta után keletkezett. Nem tudni, hogy a magyar szabók beadványát ki készítette, mindenesetre feltűnő a hasonlóság a Klasszy által jegyzett cikkek szóhasználatával.

öltözeteket készítenek, amelyeket megrendelnek náluk, és soha senki sem foglalkozott a két szabócéh termékeinek elkülönítésével.⁹⁰

Bár a magyar szabók legfőbb fegyvere a céhes szabályokra való hivatkozás volt, további érveket is bevetettek. Saját, mégpedig különösen a fiatal, a céhbe frissen, és éppen a címzett pesti tanács, illetve a Helytartótanács parancsára felvett mesterek megélhetési nehézségeire hivatkoztak (akiket mellesleg a szabólegények ismétlődő panaszainak tanúsága szerint nem is olyan szívesen vettek fel): „*Kostyál Ádámnak ebbeli helytelen tette, ő Cs. Kir. Felsége által a helybeli magyar szabó céh részére kegyelmesen kiadott privilégiumnak sérelmére, de a mintegy 40 tagból álló magyar céh egyes tagjainak is világos kárára szolgál; tagadhatatlan és igazságos dolog lévén, hogy csupán olyanok vehetik el a magyar szabóságnak hasznát, akik ezen mesterségtől, mind a hadi, mind pedig a házi adót fizetik.*” „*Nékiünk az ifjú supplicánsokat, felsőbb parancsolatok következtetésébe is, a céhbe be kellett vennünk: nem igazságos tehát, hogy az ily fiatal kezdő mesterek kenyerét más mesterségbeliek ragadozzák el.*” A német szabók szintén kitértek arra, hogy a céhtagok magukat és családjukat iparukból tartják el, ahogyan ez a céhbéli cikkelyekben is áll, de számukra ebből az következtet, hogy az iparokat, az iparosok által előállított termékek körét inkább bővíteni, mintsem korlátozni kell.⁹¹

A magyar szabók monopóliumát megsértő német szabók érvelésében nagyobb szerepet kap a szakértelem kérdése. A már említett Lezsimirszky azzal védekezett a magyar szabók támadása ellen, hogy ő „*felszabadított magyar szabó mester*” — igaz, hogy a mesterséget éppen Kostyálnál tanulta.⁹² Érdekes, hogy — a döntéseiben a céhes szabályokat maradéktalanul figyelembe vevő pesti tanácsot képviselő — Szász Mátyás tanácsnok a következő szavakkal tudósította a Helytartótanácsot az egyik német szabó ügyében: A magyar szabók „*nem tekintvén az e két céh között tettelesen divatozó viszonyosságot a ruhák készítésében, nem tekintve azt, hogy senkit, akár német akár magyar öltözetet magának csináltatni akar egy vagy más felekezethez tartozó szabó mesterekre szoríttatni csaknem lehetetlenség legyen, mert mindenki egy vagy más szabó mesterek ügyessége és műveltségénél fogvást keletkezett közvéleményhez ragaszkodván, mindenkor az ügyesebb és műveltebbhez fordul.*”⁹³

90 „a magyar szabók, ha szinte német ruhát nem készítenének, nem is élhetnének, és ezt teszik is, s a német szabók nem ellenzik.” BFL IV. 1202.c Intimata 7448 a.n. 1840.08.26.; BFL IV. 1202.h Relationes 4123. a.n.

91 BFL IV. 1202.h 4123. a.n.

92 BFL IV.1202.c Intimata 7448 a.n. dátum nélkül, 1840. augusztus 13.

93 BFL IV.1202.c Intimata 7448 a.n. 1840. december 25.

Szász szavaiból érződik a magyar szabókkal szembeni türelmetlenség: természetesnek tartja a szabad szabóválasztást, és elfogadja, hogy a céhes rendszabályokat fölülírja a vásárlói magatartás. Mindez persze nem befolyásolta a Helytartótanács döntését, amely ebben az esetben is a magyar szabóknak kedvezett.

A felhozott érvek következő csoportját a szakmai kérdések képezik. A német szabók szívesen hivatkoztak arra, hogy a magyar és német ruha közt nem lehet hátrózott különbséget tenni. Nem lehet előírni, hogy ki milyen ruhadarabokat készíthet, mivel az ízlés, a divat, a ruhák szabása és anyaga állandóan változik. Álláspontjuk szerint egyenesen káros lenne meghatározni és rögzíteni az egyes céhek által készíthető öltözetek formáját és szabását: így az is megtörténhetne, hogy példának okáért a magyar szabók csak olyan ruhákat készítenének, amilyeneket már senki sem hord. A magyar szabók szerint a magyar és német szabók azért alkotnak külön céhet, mivel különböző öltözeteket készítenek, és világos különbséget tesznek a német (frakk és felöltő) valamint a magyar díszruha és az annak részét képező attila között — ez utóbbiakat csak a magyar szabók varrhatják. A német mesterek viszont azt állították, hogy a külföldön, Angliában is népszerű attila, amelyet a magyar szabók kizárólagosan magukénak vallanak, valójában nem más, mint a bekecsnek nevezett — német — ruhadarab egy változata, átalakított formája. A német szabók a német és magyar öltözet közötti különbséget az arany és ezüst zsinórozásban vélték felfedezni, azonban ezt sem tartották elegendő oknak a két szakma merev szétválasztására, mivel a paszomány egész Európában divatos, mindenféle ruhadarabot díszítenek zsinórozással, az ügyes szabó pedig más eszközökkel is tud magyaros jelleget adni egy ruhadarabnak. Úgy látták, a vevők látnák kárát, ha egyazon ruhadarabot két-három különböző mesterrel kellene elkészíttetniük, és a magyar szabók is rosszul járnának, ha cserébe megtiltanák nekik a zsinórozatlan öltözetek varrását.

A nemzeti szempont említése sem maradt el a magyar cég beadványából (bár ezen a ponton a panasz nem túl bőbeszédű, talán maguk is érezték, hogy érvelésük némiképp sántít): *„közsérelem nélkül hallani sem lehetne, hogy német mesterségbeli szabó, habár személye született magyar legyen is, magát nemzeti szabónak mondhassa.”* A magyar szabók tehát itt azt állítják, a nemzeti szabósághoz nem elég a magyar születés, a magyar szabó céghez tartozás is szükséges.

A nemzeti érvelést az ellenfél is felhasználta. A német szabó cég elöljárója, Johannes Korber a városi tanács számára készített jelentésében⁹⁴ egyebek mellett — érvelése zárásaként — arra hivatkozott, hogy Kostyál *„secus natus Hungarus”*,

---

94 BFL IV.1202.h Relationes 4123 a. n. Joannes Korber jelentése, 1832. szeptember 1.

vagyis különben magyar születésű. Mivel Kostyálról tudjuk, hogy magyar nemesi család sarja, ezen a ponton nincs különösebb jelentősége annak (de természetesen nem is lehet kideríteni), hogy Korber melyik jelentésében használta a „*Hungarus*” szót, és így a „nemzeti érvelés” kifejezést is meghagyhatom a maga kétértelműségében. Ebből a szempontból érdekesebbnek tűnik a német szabók „alázatos nyilatkozata”⁹⁵, amelyet a pesti tanács felszólítására készítettek az immár két éve folyó Kostyál-ügyhöz kapcsolódóan. A nemzeti érv Korber jelentéséhez hasonlóan itt is hangsúlyos helyen, a szöveg befejezésében kap helyet. A német szabók szerint egy olyan országban, ahol számos nemzet (Nation) él együtt, felesleges és zavaró a férfiszabók kicsinyes elkülönítése. A folytatásban a szerzőket elragadja a hazafiúi — vagy nemzeti szenvedély, és talán kissé tovább is mennek a tanács által feltett eredeti kérdésnél (melyik ruhadarabot melyik céh készítheti), amikor eljutnak a magyar (magyarországi), német és magyar céhbe tömörülő szabók érdekközösségének gondolatáig: „*Auch wir sind Kinder desselben Landes, leben unter dem Schutze derselben Gesetze, und geniessen derselben bürgerlicher Freiheiten. Auch wir sind Ungarn! und wir rühmen uns es zu seyn. Der Geschmack also in unserer Arbeit soll uns, die wir gleich berechtigt seyn sollen, wegen getheilter, eingebildeter Interessen nicht trennen.*”

A tanács végül a közönséges céhbeli cikkelyekre hivatkozva tiltotta meg a német szabóknak a magyar ruhák készítését.⁹⁶ A probléma azonban ezzel nem oldódott meg, Kostyál a Helytartótanácshoz fordult az őt a magyar ruhák készítésétől eltiltó tanácsi döntés miatt, és kérte, hogy férfiszabó-iparát továbbra is zavartalanul üzhesse. 1838-ban pedig a magyar szabó céh kérte újra a tanácstól, „büntetés alatt” tiltsák meg Kostyálnak, hogy magánszemélyeknek magyar ruhát készítsen, mivel a magát magyar szabónak kiadó szabómester a német céh mesterségébe „*bocsátja sarlóját, kenyerünket, jövedelmünket, mint a Tolvaj-méh hordja*”.⁹⁷ Újabb vizsgálat következett, és a két céh közötti vita, úgy tűnik, tíz évvel később sem zárult még le: a *Regélő Pesti Divatlap* 1842-ben közölte a pesti magyar szabók panaszát, amely szerint Kostyál a városi tanács és a Helytartótanács többszöri figyelmeztetése ellenére is pesti magyar szabóként tüntette fel magát a lap 45. számában,⁹⁸ a né-

95 BFL IV.1202.h Relations 4123 a. n.; a nyilatkozat német nyelven, de latin betűkkel íródott.

96 BFL IV.1202.h. Relations 4123 a. n.; BFL IV.1202.a. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1832. 3272.

97 BFL IV.1202.h. Relations 4123 a. n.; BFL IV.1202.h. Relations 6062 a. n.

98 *Regélő Pesti Divatlap*, A *Regélő Tárcája*, 1842. I. 354. p. A kifogásolt újságcikk Kostyál egy jótékony cselekedetéről számolt be.

met szabók pedig a törvény és a rend ellenére továbbra is varrnak „*alattomban*” magyar öltözetet.⁹⁹

Kostyál mindeközben változatlanul varrta a magyar ruhákat és közölte a nemzeti divatképeket.¹⁰⁰ A konfliktus valószínűleg inkább kedvezett, mintsem ártott neki. Hogy ismertségének, boltja forgalmának növekedését mennyiben segítette a vita, nem lehet megmondani, az erkölcsi tőke pedig egyébként is nehezen mérhető — hipotézisek helyett következzen egy idézet a *Hasznos Mulatságokból*: Kostyál Ádám a lap legbuzgóbb pártfogóinak egyike, kezdetektől fogva közöl divatképeket. „*Miért mily köszönettel tartozunk neki, csak az képes megítélni, ki előtt tudva vannak az akadályok, melyekkel azoknak ügyében küzdenie kellett, s az áldozatok, melyeket reájok szentelt.*”¹⁰¹

Összegzés

A céhes ipar korábbi egyeduralma a vita idejére, a 19. század harmincas éveire már megszűnt. A céhes mestereknek számolniuk kellett a II. József alatt rövid időre legalizált, majd a hatóságok által megtűrt (és bizonyos esetekben engedélyt szerző) kontárok, a kereskedők (rajtuk keresztül más városok iparosai, illetve a külföldi áruk) és a céhen kívüli szabadiparok versenyével.¹⁰² Ezért is volt lehetséges, hogy a kis létszámú, gyenge magyar céh nem tudott hatékonyan fellépni Kostyál Ádám (és a többi német szabó) ellen, aki nemcsak megszegte a céhes előírásokat, hanem a sajtóban magyar öltözetek készítőjeként és a német szabók panasza szerint magyar szabómesterként hirdette magát. Normaszegő magatartása provokálta ki azt a vitát, amelyből megint csak ő és a magyar öltözet ügye profitált. Valószínűnek tartom, hogy Klasszy és a magyar szabók számára a vitának inkább elvi jelentősége volt,

99 Regélő Pesti Divatlap, A Regélő Tárcája, 1842. 544. p.

100 Az egyetlen Kostyál-számla, amelyet sikerült megtalálnom, valószínűleg 1832-ből vagy 1840-ből való, és többek között „fekete atilla dolmány és magyar nadrág”, valamint „hosszú mente” elkészítéséről tanúskodik; BTM Kiscelli Múzeum Kézirattár 15.472; a számtalan divatkép közül pl. Honművész, 1836. február 11., 12. szám; érdekes, hogy amikor Klasszyt szakértőnek kérték fel egy Kostyál és egyik megrendelőjének özvegye között folyó perben, Klasszy meg sem említette, hogy Kostyálnak valójában nem is lett volna szabad magyar öltözet készítését vállalnia. BFL IV.1223.b. Pesti törvényszék iratai, 19712. A magyar céh 1838-ban beadott panaszában számos magyar arisztokratát felsorolt, akiknek Kostyál a „királyi rendszabásokat” megsértve, magyar ruhát varrt. BFI. IV.1202.h. Relationes 6062 a.n.

101 *Hasznos Mulatságok* 1841. június 27. 408. p.

102 *Berlász.* 1967. 561. p.

hiszen Pest fizetőképes lakosságához (és a német szabók számához) képest a magyar szabók meglehetősen kevesen voltak. Kostyál magyar ruhái önmagukban nem növelték a versenyt, ráadásul a nemzeti öltözetet népszerűsítő képeivel és írásaival (amelyeket magyar és német szabók hasonló közleményei követtek), nemkülönben a céhes szabályok és a szakértelem kérdéseit feszegető vitával, meg is teremthette a maga megrendelői körét.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna verseny a magyar öltözet piacán. Amint láttuk, magyar ruha készítésével — az arra kizárólagos jogot formáló magyar szabókon kívül — mások is foglalkoztak. A magyar szabóknak a német szabókon túl rendszeresen fel kellett lépniük a céhen kívüli szabómesterek, a vidéki magyar szabók termékeivel is kereskedő ócskaruha-árusok, a szabadalmas zsidó szabók, zsidó és nem zsidó kontárok ellen is. A sorozatos panaszokkal azonban csak a tüneteket lehetett orvosolni, pontosabban csillapítani: valójában mindenki olyan terméket készített, amilyenre megrendelést kapott. A céhes statisztikák már nem fedték a valóságot, német szabók és céhen kívüliek is varrtak magyar ruhát. Éppen ez lehet az egyik válasz arra a kérdésre, hogy a nemzeti divat elterjedésével, a magyaros öltözék körüli hírveréssel és Pest lakosságának növekedésével párhuzamosan miért nem nőtt a magyar szabók létszáma, és Kostyál tevékenysége miatt váltott ki több, mint egy évtizeden át zajló, a jogaikban sértett magyar szabók számára végül is csak jogi elégtételt, nem pedig gyakorlati eredményt hozó vitát a két rokon szakma között. Természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy a céhek nehezen engedtek maguk közé új tagokat (ez a német szabó céhre egyébként nem volt jellemző, a magyarra annál inkább), hogy nem piaci alapon működtek, tehát a kereslet növekedése nem feltétlenül vonta maga után a kínálat növekedését.

Elegendő forrás hiányában nem tudjuk megmondani, kik is voltak azok a megrendelők, akikért a küzdelem folyt. A véletlenszerűen megmaradt számlák, illetve szabók és vásárlók peres ügyei arra engednek következtetni, hogy a magyar ruha vásárlását (és feltehetőleg viselését) valószínűleg nem lehet sem egy meghatározott társadalmi csoporthoz, sem nemzetiséghez kötni. A vásárlók között éppúgy megtaláljuk Jean-Baptiste Lemoutont, a budai egyetem francia születésű tanárát, mint vidéki birtokosokat és megyei tisztségviselőket. Mindkét szabócéh érvelésében szerepel, hogy a magyarországi németek is hordták a magyar öltözetet, nevezetesen az attilát, sőt, a magyar öltözet egy időben külföldön is kedvelt volt. A pesti magyar ruha piac minden bizonnyal szűk volt a magyar céh és más, magyar öltözetet készítő kézművesek számára: a szabók, köztük Klasszy és Kostyál, nemcsak pestieknek dolgoztak, megrendelőik között szép számmal szerepeltek vidékiek és

külföldiek is.¹⁰³ Klasszy készárut is tartott, így szolgálta a vidéki vásárlók kényelmét, hiszen tudta, „*mely terhes legyen a magyar ruhák elkészülése utáni hosszas várakozás, és Pesten költségeskedés*”,¹⁰⁴ kész öltözetek közül pedig levélben is lehetett rendelni.¹⁰⁵

Bár a keresletről, a fogyasztásról jóval kevesebbet tudunk, mint a kínálatról, adódik egy másfajta válaszlehetőség is: lehetséges, hogy az új divat nem terjedt el olyan széles körben, a nemzeti öltözetre való igény mégsem volt olyan mértékű, mint ahogyan arra a nemzeti divatról megélénkült diskurzus alapján számítanánk, a vásárlók egy-egy rövidebb nemzeti kitérő után végül mindig visszatértek az aktuális nyugat-európai divathoz. A divatlapok lelkes cikkei inkább egy viszonylag szűk és nehezen lehatárolható csoportnak a nemzeti hagyományok feltámasztására irányuló vágyát és erőfeszítéseit tükrözik.

Források és irodalom

Levéltári és kéziratok források

Budapest Főváros Levéltára (= BFL)

- BFL IV.1202.a. Pest város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek
- BFL IV.1202.c. Pest város Tanácsának iratai. Intimata a.n.
- BFL IV.1202.g. Pest város Tanácsának iratai, Missiles a.n.
- BFL IV.1202.h. Pest város Tanácsának iratai, Relationes a.n.
- BFL IV.1202.s. Pesti háztulajdonosok összeírása
- BFL IV.1202.hh. Árverések könyve
- BFL IV.1223.b. Pesti törvényszék iratai
- BFL VIII.1102. Budapest Székesfőváros Rókus közkórház iratai

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény

B 687/1/183?; B 687/1/1832

BTM Kiscelli Múzeum, Kézirattár

103 A Vasárnapi Újság említi például II. Mahmud szultánt és Demidoff orosz herceget. 1863. november 1. 44. sz. [385.].

104 Értesítő, 1836. 35., 37., 38. szám.

105 Értesítő, 1838. 66. szám.

Publikált források

Sajtó
Der Spiegel 1844.
Értesítő 1833–1840.
Férfi-divatközlöny 1858–1863.
Hasznos Mulatságok 1829–1841.
Hazai és Külföldi Tudósítások 1827–1832.
Honművész 1842.
Hölgyfutár 1863.
Iparosok Lapja 1860.
Magyar Sajtó 1863.
Rajzolatok 1835.
Regélő Pesti Divatlap 1842–1846.
Reform 1844.
Tudományos Gyűjtemény 1829–1831.
Vasárnapi Újság 1863. 44. szám

Könyvek

- Blaskovits*, 1839   *Blaskovits, A.*: Pester und Ofner Wegweiser, Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, auf das Gemein-Jahr 1839, welches aus 365 Tagen besteht., Ofen, 1839.
- Czaga – Jancsó*, 2001   *Czaga Viktória – Jancsó Éva*: Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez. Bp., 2001.
- Dávid*, 1994   *Dávid Zoltán* (szerk.): 1850. évi erdélyi népszámlálás. Bp., 1994.
- Fényes*, 1843.   *Fényes Elek*: Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest, 1843.
- Illyefalvi*, é.n.   *Illyefalvi I. Lajos*: Pest polgárai, 1686–1848. Kézirat. é.n. (Fővárosi Ssabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény)
- Jeszzenszky*, é.n.   Jeszenszky Ferdinánd visszaemlékezései. A család tulajdonában. Megjelenés alatt.

- Kassits*, 1835   *Kassics Ignác*: A Magyar Országgi mester-embereket, ezeknek legényeit és tanítványait, nem különben a mester czéheket illető kegyelmes királyi rendeletek kivonatai. Bécs, 1835.
- Móth*, 1833   *Móth Endre*: Rövid értekezés a nemzetiségről. Pest, 1833.
- Nagy, L.*, 1828   *Nagy, Ludovicus*: Notitiae politico-geographico statisticae incluty regni Hungariae Partiumque eidem. Buda, 1828.
- Az Országos Védegyesület...
1844   Az Országos Védegyesület alapszabályai és alakulásának rövid leírása. [Pozsony], [1844]
- Podmaniczky*, 1884   *Podmaniczky Frigyes*: Egy régi gavallér emlékei. Bp., 1984.
- Szokolay*, 1846   *Szokolay István*: Czéhek és iparszabadság. Pest, 1846.

Felhasznált irodalom

- Bayer*, 1887   *Bayer József*: A nemzeti játékszín története I–II. Bp., 1887
- Bácskai*, 2002   *Bácskai Vera*: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Bp., 2002.
- Bácskai*, 2006   *Bácskai Vera*: A régi polgárságról. In: Kövér György (szerk.): Zombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Bp., 2006. 15–37. p.
- Berlász*, 1967   *Berlász Jenő*: A pest-budai céhes ipar válsága és a Ferenc kori céhszabályozás. 1790–1840. In Századok évf. (1967) 3–4. 546–582. p.
- Bisztray*, 1948   *Bisztray Gyula*: A prenumeráció. Egy fejezet a magyar könyvkiadás és olvasóközönség történetéből. In: Magyar Századok. Irodalmi műveltségünk történetéhez. Szerk. Bp., 1948. 177–200. p.
- Bp. tört. III.   *Kosáry Domokos* (szerk.). Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Budapest története III. kötet. Bp., 1975.
- Busa*,
1986–1996   *Busa Margit, V.*: Magyar sajtóbibliográfia. Budapest, 1986–1996

- Dóka, 1970*   *Dóka Klára: A pesti céhrendszer válságának kibontakozása az 1840-es években. Bp., 1970*
- Dóka, 1979*   *Dóka Klára: A pest-budai céhes ipar válsága (1840-1872). Bp., 1979.*
- Erdélyi, 1970*   *T. Erdélyi Ilona: Irodalom és közönség a reformkorban. Regélő Pesti Divatlap. Bp., 1970*
- Dózsa, 1997*   *F. Dózsa Katalin: Budapest–Divatváros. A magyar divattervezés rövid története. In: Tanulmányok Budapest Múltjából XXVI. (1997) 89–108. p.*
- Heiszler, 1994*   *Heiszler Vilmos: Soknyelvű ország multikulturális központja. Németek és szlovákok a reformkori Pest–Budán. In: Budapesti Negyed, II. évf. 2. szám 1994. nyár 5–22. p.*
- Kerényi, 1983*   *A. Kerényi Mária: „Pesti polgár és férjfiszabó”. Kostyál Ádám. In: Folia Historica 11. 104–116. p.*
- Kiss, 1910*   *Kiss László: A budapesti férjfiszabók és fiúruhakészítők ipar-területének 50 éves története. A pesti, budai és budai szabó-céhek élete. Bp., 1910.*
- Kósa, 1937*   *Kósa János: Pest és Buda magyarosodása 1848-ig. Bp., 1937.*
- Lukács, 2002*   *Lukács Anikó: Nemzeti divat a reformkori Pesten. In: Korall, 10. (2002. december) 40–56. p.*
- Nagy, 1966*   *Nagy István: A kézművesipar fejlődése és a céhrendszer reformja Pesten a XVIII. században 1690–1780. In: Tanulmányok Budapest Múltjából XVII. 59–106. p.*
- Nagy Iván, 1859*   *Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–VI. Pest, 1859. III.*
- Rexa, 1928*   *Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Bp., 1928.*
- Székely, 1887*   *Székely József: Magyar játékszín. A Nemzeti Színház felszázados ünnepélye alkalmából. Bp., 1887.*
- Szinnyei, 1889*   *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. VI. kötet Kostyál Ádám címszó. Bp., 1899. p.*

Szluha, 2003

Szluha Márton: Nyitra vármegye nemes családjai I–II. Bp., 2003.

Zolnay

Zolnay László: A múlt századi divat történetéből. In: Budapest, 15. (1977) 3. sz. [38]–41. p.

